

ИЗКУСТВОТО И ЕСТЕТИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ

Пламен Легкоступ

Изкуството е специфична проява на духовния живот на обществото, която представлява отражение на неговото битие. То отразява действителността в художествени образи и затова представлява един от най-важните начини на естетическото ѝ усвояване, на нейното възприемане и пресъздаване. В такъв смисъл художественият образ и изкуството изобщо представляват концентриран израз на характерното в живота. В повечето случаи той е творчески синтез на реални, взети от самия живот, черти и прояви. Ето защо изкуството може и следва да бъде разглеждано и като отражение, и като творчество.

Отражение – защото всичко в него е елемент, страна, черта и проява на реалния живот.

Творчество – защото това отражение не е фотография на действителността, а отражение-виждане, отражение-желание, отражение-синтез на отделен субект, на конкретна личност, на човека-творец.

Като комплексно отражение на действителността и концентриран израз на красота изкуството има огромна, непринудена и незаменяема възпитателна сила. В процеса на цялостното формиране на личността и осо-

бено на нейния нравствен и естетически облик изкуството спомага да се види животът през призмата на образността посредством специфичното естетическо преживяване и наслаждение. А умението да се наслаждаваш е особено важно с оглед на развитието на индивидуалните заложби и способности на човека и за неговата пълна реализация. “На мен лично – заявява великият учен Алберт Айнщайн – произведенията на изкуството ми дават усещането за висше щастие. От тях аз черпя толкова духовно богатство, както от никоя друга област...”

Но изкуството има голяма възпитателна сила не само с оглед на въздействието върху чувствата. Като художествено обобщение и отражение на реалния живот то представлява неизчерпаем източник на знания за света. В такъв смисъл то има голямо образователно значение.

Ефектът от въздействието на изкуството върху личността зависи и от качествата на произведението на изкуството, и от индивидуалните особености на личността, към която е насочено това въздействие. В трудовете на известните психолози А. Н. Леонтиев, С. Л. Рубинщейн и други се разкрива психологическата приро-

да на възпитателните влияния, показва се, че отразяването на тези влияния е резултат не на въздействие, а на взаимодействието, т. е. резултат от процеси, които сякаш се движат един срещу друг. "Единият от тях е процес на въздействие на обекта върху живата система, който в психологията е прието да бъде наричан *екстериоризация*; другият – активност на самата система по отношение към въздействащия обект – *интериоризация*"(5). Това означава, че въздействието на комплекса от видове изкуства се трансформира в съзнание то посредством сложна призма психически свойства и качества на личността, мобилизира чувствата, мислите, въображението, интелекта, целия жизнен опит, тъй като всяко въздействие на едно явление се пречупва през въгрешните свойства на това явление, с което встъпва във взаимодействие.

Специфика на естетическото въздействие чрез различните видове изкуства.

Естетическото въздействие чрез различните изкуства има свой специфичен характер, свое специфично проявление.

Възпитателните възможности на изкуството се определят преди всичко от художествените достойнства на неговите произведения. Всяка истинска творба на изкуството е адресирана определено. Получава се постоянно движение, нещо като взаимно притегляне между твореца (чрез

произведението, създадено от него) и неговите потенциални адресанти. Ето защо възпитателно-педагогическите задачи се съдържат в това да бъдат събрани *естетическият обект и субектът*.

Всяко изкуство като обект на естетическо въздействие носи в себе си потенциални възможности за възпитание, образование, обучение на едни или други творчески навици, както и за общо развитие на личността.

С какво се характеризира въздействието на някои от основните видове изкуства?

а) Характерна особеност на **художествената литература** като изкуство е, че при нея се усвоява и отразява действителността чрез словото. То е специфично средство за общуване на човека, за осъществяване на неговата връзка със заобикалящата го действителност при нейното усвояване и изменение. Оттук произтича и голямата, с нищо незаменима роля на литературата в естетиковъзпитателния процес.

б) При **изобразителното изкуство** се постига нагледно осезаемо изображение на действителността в пространствени форми (скулптура) и върху плоскост (живопис и графика). Произведенията на изобразителното изкуство отразяват предметите и явленията статично, но разкриват в зрителни образи пластичното и цветово богатство на реалния свят. Затова този вид изкуство се нарича още пластично. Докато литературата и

музиката художествено отразяват богатството на света последователно във времето, то изобразителното изкуство прави това в пространството, което позволява неговите творби да въздействат едновременно и цялостно на реципиента.

В изобразителното изкуство се развива възприемането на действителността; възприемане на произведения на изобразителното изкуство; обучение по рисуване, графика, живопис, скулптура, декоративно-приложно изкуство и конструиране; преподаване на основни познания в областта на изобразителното изкуство (неговата специфика, видове и жанрове; понятия за цвят, композиция и т. н.); запознаване с общоестетически понятия; развиване на навици за визуално възприемане и т. н.

в) Специфично за **музиката** е нейната звуково-емоционална изразителност и интонационна образност. Съществен момент при музикалната изразителност е закономерното обединяване на музикалните тонове в съзвучия и установяване на връзка между тях в определена последователност. Музиката може би повече от всяко друго изкуство притежава възможности и простор за предаване на човешките чувства и преживявания с техните нюанси и емоционално напрежение.

“Музиката и песента поради своята достъпност са най-мощните средства за естетическо въздействие.”(6) При музиката не се изменя об-

щата функционална насоченост, но се използва друга методическа организация и друг специфичен ред: пее-не, слушане и възприемане на музиката, съчиняване на музика, свирене на различни музикални инструменти, обучаване на нотна грамотност, преподаване на основни музикални знания (специфика, видове и жанрове, понятие за структура на музикалното произведение, мелодия и ритъм, а също така развиване на слуха и т. н.). Всички изброени компоненти постоянно менят местата си по време на възпитателно-образователния процес.

Музиката е особен език на душата, език неизчерпаемо богат, способен да придаде на въображението цели светове от поетични образи, понякога недостъпни за възплътяване от словото. В резултат на това този своеобразен език на човешката душевност притежава огромна сила за непосредствено емоционално въздействие, за привеждане в движение на всяка струна на вътрешния човешки мир, за доставяне на духовно наслаждение на хората. Това обуславя и неповторимото психическо, нравствено и естетическо въздействие на музикалното изкуство.

г) **Театърът** е такъв вид изкуство, което отразява художествено действителността чрез сценично превъплъщение. При театралното изкуство се получава двойно пресъздаване на реалността. Първо, чрез драматургията, която е идейно-тематич-

на основа на театъра и на съдържанието на съответния спектакъл. Второ, чрез сценичното пресъздаване на драматичните герои и ситуации, където главни изпълнители са актьорите под идейно-художественото ръководство на режисьора. Освен това в театъра се включват и други изкуства, като живописата, скулптурата, музиката, танците, киното, архитектурата. Ето защо театралното изкуство е едно от основните *синтетични изкуства*.

Характерна особеност на театралното изкуство е също това, че то се осъществява чрез съучастието на зрители, на публика. При спектакъла е необходима определена съпричастност и съпреживяване от страна на всеки присъстващ в залата в съответствие не само с актьорското поведение, а и с реакцията на масовия зрител, което усилва по заразителен начин възприемането на театрално представление.

д) Другият вид *синтетично изкуство* е **киното**. При него чрез зрительно-слухови подвизни образи, съставни органически елементи на които са литературата (киносценарият), музиката (емоционално-драматическият строй и ритмиката), изобразителното изкуство (декорацията и костюмите), театърът (актьорското поведение) и др., се постига художествено-автентично пресъздаване на действителността в цялото нейно многообразие. Киноизкуството е колективно творчество на сценаристи,

актьори, кинооператори, художници, композитори, музикални изпълнители и т.н. при обединяващото ръководство на кинорежисьора. Идейно-художественият замисъл на филма и неговото съдържание се определят главно от киносценария.

Този синтетичен характер на филмовия художествен образ позволява чрез киноизкуството да се въздейства комплексно върху човешката личност. Оттук и голямата естетико-възпитателна роля и значение на киноизкуството.

е) **Хореографското изкуство** е най-тясно свързано и съществува неотделимо от музикалното изкуство. Тук художественият образ се получава чрез музикално-ритмичните изразителни движения, допълвани от пантомима, облекла и вещи, свързани с живота и битата на човека.

Проявите на танцовото изкуство фактически са израз на богатството на човешката природа, на възможността човек да изразява емоционалното си състояние не само чрез глас, а и чрез характера на своите движения, чрез жестове и пантомима. Векове наред танцът се е усъвършенствал и развивал, за да се стигне до съвременната система от хореографски движения, до такава пластика на човешкото тяло, която чрез своя художествено-изразителен език въздейства особено силно и специфично върху зрителя. Това се постига както при изпълнението на майсторите на ба-

летното изкуство, така и при народния танц.

ж) **Архитектурата** е изкуство, което често влиза в *синтез* с другите видове изкуства. Като самостоятелно художествено творчество то представлява формиране на действителността по законите на красотата при създаване на сгради, които задоволяват личните и обществените потребности на човека. В основата на композицията на архитектурния художествен образ стои обемно-пространственото решение. Фактически той представлява утилитарно-естетическо усвояване на пространството от човека.

По думите на Виктор Юго “архитектурната творба е нещо като огромна каменна симфония, могъщо творение на човека и обществото”. В този смисъл може да се каже, че големите архитектурни обекти са творчески синтез на големите художествени технически постижения на хората, на художествения и техническия гений на човека. Оттук и тяхното незаменимо художествено-естетическо и познавателно значение и въздействие.

з) **Телевизията в системата за естетическо възпитание.**

При разпространяването на културните ценности телевизията започва да играе все по-голяма роля сред другите средства за масова информация. Телевизионните програми имат предавания за произведения на другите видове изкуства: музика, жи-

вопис, архитектура, театър, кино, литература. Но след като навлезе в своята зрелост телевизията все по-често се отказва от ролята на проводник (рядко има театрални спектакли, рядко се показват нови и стари филми), телевизията отделя все повече време за собствените си телевизионни предавания.

Като отговарят на високоразвитите и диференцирани потребности на човека, без да се конкурират помежду си, телевизията, театърът, киното изпълняват своята важна роля на *зрелищни изкуства* в художествената култура на нашето време. Телевизионното творчество предполага пълно включване на твореца и зрителя в живия поток от събития. Това уникално състояние фокусира всички особености на телевизионното творчество, то е основа на неговите огромни познавателни и идейно-естетически възможности.

Можем да отбележим две основни области на телевизионното творчество, които оказват силно въздействие върху естетическия свят на личността. Първата – това е директната телевизионно-художествена интерпретация на действителността и втората – творчеството, основано на срещата между камерата и създадените в другите области културни ценности.

В процеса за оформяне на естетическо отношение на личността телевизионното творчество, началното училище и детската градина из-

пълняват своите специфични функции. В сферата на естетическото възпитание основната функция на телевизията е да бъде източник и канал за предаване на многообразната естетическа информация. В това отношение учебното заведение не е задължено и не може да конкурира телевизията. Неговата основна задача е да възпитава у децата естетически потребности, да положи основата и да развива естетико-оценъчен критерий.

За разностранното пресъздаване и цялостно отразяване на действителността писатели, художници и композитори прибегват към опосредствено изобразяване на различни явления, като използват такива начини за създаване на художествен образ, които предизвикват разностранни асоциации. Например, музиката предизвиква в нашето съзнание зрителни образи, живописата се допълва от слухови асоциации, от звуково въздействие, поезията включва в себе си елементи от другите изкуства и сякаш едновременно използва всички средства.

Синтезът на изкуствата при архитектурата, театъра, киното спомага за тяхното взаимно обогатяване с изразителни и изобразителни средства на междинни видове и по този начин задълбочава познавателните и възпитателните възможности на изкуствата, засилва естетическото въздействие върху личността, създава тази емоционална настройка, без коя-

то е невъзможно всестранното и дълбоко възприятие на действителността.

За да стане по-ясно значението на изкуствата за естетическото възпитание, е необходимо да се обърне внимание и на морфологичната и функционалната взаимовръзка между тях.

Морфологичната взаимовръзка – това е взаимовръзката на съдържателните форми в изкуствата. Всяко изкуство има своите неповторими форми и понятия – романът или римата в литературата, апликацията или натюрмортът в изобразителното изкуство, операта или солфежът в музиката и т. н. Същевременно изкуствата се обединяват и от общи морфологични особености, например художествено произведение, художествен образ, композиция, ритъм, художествен метод, течение, стил и т. н. Разбира се, всяко от тези явления не е тъждествено в различните изкуства, но толкова по-интересно и плодотворно за образованието и възпитанието е всестранното разкриване на тези обемни понятия, тяхната общност и различия.

Въпреки изключителното значение на генетичните и морфологични взаимовръзки на изкуствата по време на педагогическия процес, все пак централна роля за системността на художественото образование и възпитание на децата очевидно имат **функционалните взаимовръзки**. Не е случайно това, че познавателната, възпитателно-естетическата и творчес-

ката функция на изкуствата са в основата на изучаването на литературата, изобразителното изкуство и музиката. Функционалните особености на изкуствата предопределят и спецификата на техните взаимовръзки, единството в критериите при възрастовия, идейно-художествения, тематичния и възпитателен подбор, единството на принципите за всеобхватен естетически анализ, а също така съгласуваността на принципите за логично, историческо, композиционно и педагогическо построяване на материята, с която децата ще бъдат запознати.

При разкриване познавателната функция на изкуствата е важно да се акцентира вниманието върху специфичното запознаване с образното и естетическото съдържание. Изкуствата не трябва да отразяват натуралистичната повърхност на явленията, а скритите на пръв поглед закономерности на исторически-конкретната действителност, дълбоките типични черти, събития, факти, моменти; индивидуално-неповторимият характер на типичното при всяко отделно художествено произведение е необходимо и важно качество.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ангелова, Л.* Естетико-художествено развитие в предучилищна възраст. Веда Словена ЖГ, С., 1998.
2. *Атанасов, Ж. и др.* Естетическото възпитание. НП, С., 1987.
3. *Бояджиева, Н.* Възпитание чрез изкуството. Унив. изд. "Св. Климент Охридски", С., 1994.
4. *Легкоступ, Пл.* Детето и творбата. Унив. изд. "Св. Кирил и Методий", Велико Търново, 2000.
5. *Леонтиев, А. Н.* – В: Въпроси на философията, № 12, 1966.
6. *Петрова, Е.* Предучилищна педагогика. Наука и изкуство, С., 1977.
7. *Пиръов, Г.* Към хуманистично общество. Веда Словена ЖГ, С., 1994.

THE ARTS FOR THE DEVELOPING OF AESTHETICAL VALUES

PLAMEN LEGKOSTUP

Summary

The present paper deals with the importance of the Arts for the developing of aesthetical values; it defines the Arts as a complex reflection of Reality and a concentrated expression of Beauty; it explains the great impact of Arts as an indispensable means in the educational process.

In this process of overall forming of the personality and especially of developing its morals and its aesthetical aspect Arts present Life, reflected through the prism of wide range of imagery, and by the means of a specific aesthetic involvement and intellectual feast.

In the survey analysis is made of the unique character and the manifestation of the aesthetic influence of Literature, Fine Arts, music, theatre, architecture, choreography, cinema, television. Each art by itself, being an object of aesthetic influence, is potentially an endless source for educating, training, developing of different creative habits, as well as a means for the formation of the personality in general.

Finally, in order to explain clearly the importance of the Arts for the aesthetical education, a great deal of attention is dedicated to the morphological and the functional interconnectedness between them.